

KS. MIECZYŚLAW RÓŻAŃSKI* – OLSZTYN

SCHEMATYZMY DIECEZJI ŁÓDZKIEJ W OKRESIE II RZECZPOSPOLITEJ (1922-1939) JAKO ŹRÓDŁO DO POZNANIA JEJ STRUKTURY ORGANIZACYJNEJ

Rubrycele i schematyzmy są swoistego rodzaju rocznikami statystycznymi i stanowią jedno z istotnych źródeł historycznych pomagających w poznaniu dziejów struktur Kościoła katolickiego, a w szczególności diecezji, parafii czy instytucji kościelnych. Pierwsze spisy na ziemiach polskich powstały w XVIII w. i zawierały rejestry członków kapituły katedralnej, potem dodano do nich wykazy księży zmarłych w poprzednim roku, a w początkach XIX w. wydawane były już schematyzmy podające spisy urzędów centralnych, członków kapituł, wykazy parafii i duchowieństwa. Z biegiem lat zawartość treściowa tych periodyków staje się coraz większa¹.

* Ks. Mieczysław Różański – dr hab. historii; prof. w Katedrze Praw Człowieka, Prawa Europejskiego i Kanonicznego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie; e-mail: mieczyslaw.rozanski@uwm.edu.pl

ORCID 0000-0003-3345-1740

¹ Bibliografia dotycząca schematyzmów diecezjalnych jest dość obszerna, np. E. Gigilewicz, *Schematyzm*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 17, Lublin 2012, kol. 1217; T. Długosz, *Schematyzmy diecezjalne jako źródło historyczne*, „Sprawozdania z Czynności Wydawniczych TN KUL”, 12 (1961) nr 12, s. 86-89; J. Kopiec, *Schematyzmy diecezji opolskiej z lat 1947-1974*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” (dalej: ABMK), 61 (1992) s. 167-216; W. Kowalski, *Schematyzm diecezji krakowskiej z tzw. kpiarza wiślickiego*, ABMK, 81 (2004) s. 101-138; T. Krahel, *Schematyzmy diecezji wileńskiej jako źródło historyczne*, ABMK, 38 (1979) s. 109-149; tenże, *Schematyzmy diecezji wileńskiej jako źródło historyczne. II*, ABMK, 39 (1979) s. 191-235; H. Kramarz, *Schematyzmy galicyjskie jako źródło historyczne*, „Studia Historyczne”, 25 (1982) nr 1, s. 27-48; tenże, *Jeszcze raz w sprawie Schematyzmów galicyjskich*, „Studia Historyczne”, 28 (1985) z. 4, s. 633-635; tenże, *Schematyzmy galicyjskie (1776-1914) jako c.k. rocznik sprawozdawczy dotyczący obsady kadrowej władz, urzędów, towarzystw i instytucji*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej”, 10 (2007) z. 1 (19), s. 5-29; B. Kumor, *Schematyzmy diecezji tarnowskiej z XIX w. jako źródło demograficzne*, „Przeszłość Demograficzna Polski”, 1 (1967) s. 67-87; G. Zamojski, *Schematyzmy diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego jako źródło statystyczno-kartograficzne*, „Rocznik Przemyski”, 41 (2005) z. 4, s. 127-142.

Diecezja łódzka, jest pierwsza diecezją która powstała w odrodzonej Polsce. Erygowana została 10 grudnia 1920 r. bullą papieża Benedykta XV *Christi Domini*². Terytorium jej obejmowało zachodnią części archidiecezji warszawskiej. Znajdowało się na nim 67 parafii i blisko pół miliona wiernych³. Pierwszym pasterzem diecezji został ks. Wincenty Tymieniecki, dotychczasowy proboszcz parafii pw. św. Stanisława Kostki w Łodzi. Otrzymał on prekonizację na tę stolicę dnia 11 kwietnia 1921 r.⁴, a konsekrowany został przez kard. Aleksandra Kakowskiego w kościele katedralnym w dniu św. Apostołów Piotra i Pawła 29 czerwca tegoż roku⁵. Od tego dnia rozpoczął urzędowanie i prace przy organizacji diecezji. Nowa diecezja rozpoczęła swoją organizację od tworzenia nowych struktur o charakterze centralnym. Początki jej rozpoczynają się 1 lipca 1921 r. Stan ten ukazany został w pierwszym elenchusie, a kolejne pokazywały zmiany jakie zachodziły w diecezji, tak pod względem organizacyjnym jak i personalnym.

Celem artykułu jest przedstawienie zawartości treściowej schematyzmów diecezji, aby ukazać, że stanowią one jedno z podstawowych źródeł do poznania przemian, które dokonywały się w pierwszych dwóch dekadach funkcjonowania diecezji łódzkiej.

1. Tytuł, wydawca i częstotliwość ukazywania się

W kilka miesięcy po utworzeniu kurii i innych instytucji diecezjalnych, wydany został pierwszy opis diecezji, który pokazuje stan organizacji administracyjnej nowopowstałej diecezji. Zgodę na jego wydrukowanie podpisał biskup ordynariusz w dniu 5 listopada 1921 r.⁶ Wydany został nakładem Seminarium Diecezjalnego, a wydrukowany był w Warszawie, w drukarni „Polaka-Katolika” mieszczącej się przy ul. Krakowskie Przedmieście 71. Podczas jego tworzenia przyjęto schemat obowiązujący w schematyzmie archidiecezji warszawskiej⁷. Część dotycząca diecezji dodano do kalendarza liturgicznego na rok 1922, który wydrukowany został pod tytułem *Ordo divini officii recitandi sacrique peregrini ad usum ecclesiae cathedralis et Dioeceseos Lodzensis pro anno domini 1922 altero post bissextilem*.

Przez pierwsze kilkanaście lat czyli od 1922 r. do 1935 r. periodyk ten nosił tytuł łaciński *Elenchus cleri secularis ac regularis Dioecesis Lodzensis pro anno domini* z podaniem roku i umieszczany był na końcu kalendarza liturgicznego

² Acta Apostolicae Sedis (dalej: AAS), vol. 23, 1921, s. 249-251; „Wiadomości Archidiecezji Warszawskiej”, (1921) nr 5-6, s. 86-88; „Wiadomości Diecezji Łódzkiej”, 1 (1921) nr 2, s. 12-13.

³ K. Gabryel, *Powstanie Diecezji Łódzkiej*, „Łódzkie Studia Teologiczne” (dalej LST), 4 (1995) s. 90.

⁴ AAS, 1921, vol. 13, s. 210.

⁵ Z. Czosnykowski, *Biskup Wincenty Tymieniecki 1871-1934*, w: *Z dziejów Kościoła łódzkiego*, Łódź 1989, s. 37-38; Gabryel, *Powstanie Diecezji Łódzkiej*, s. 87.

⁶ *Ordo divini officii recitandi sacrique peregrini ad usum ecclesiae cathedralis et Dioeceseos Lodzensis pro anno domini 1922 altero post bissextilem*, Łódzkie 1921, strona tytułowa revers.

⁷ *Elenchus cleri secularis ac regularis Archidioecesis Varsaviensis pro anno domini 1906*, [Varsovie] 1905.

z osobną numeracją⁸. Począwszy od roku 1936, do końca badanego okresu zmieniono tytuł i przetłumaczono go na język polski. Od tego czasu nosił nazwę *Spis duchowieństwa i parafii Diecezji Łódzkiej* z podaniem roku i wydawany był osobno jako samodzielny periodyk⁹.

Do wybuchu II wojny światowej schematyzm diecezjalny ukazywał się corocznie nakładem Seminarium Duchownego. Wydawcą jego również była ta instytucja, choć trudno powiedzieć, kto wchodził w skład kolegium redagującego. Brak jest takich informacji w treści schematyzmu. Wydaje się, że pracami redakcyjnymi zajmowali się pracownicy Kurii Biskupiej, gdyż to oni posiadali wiedzę, która uzewnętrzniana była na kartach tego periodyku. Schematyzmy były drukowane od 1923 r. w Łodzi. Drukowano je w latach 1923-1932 w drukarni „Zakład Graficzny St. Miszewski i S-ka” przy ul. Piotrkowskiej 111¹⁰, potem do roku 1933 w drukarni H. Tarkowskiego mieszczącej się przy ul. Cegielnianej 55 w Łodzi¹¹, a od 1934 r. w drukarni diecezjalnej mieszczącej się przy ul. Gdańskiej 111 w Łodzi¹².

2. Zawartość treściowa

Zakres przekazywanych informacji w poszczególnych spisach oparty jest w zasadzie na pierwszym scenariuszu, czyli elenchusie wydanym dla roku 1922. Do 1939 r., kiedy ukazał się ostatni przedwojenny schematyzm, układ ten był niezmienny i składał się następujących części:

1. Hierarchia Kościoła – skrócony życiorys papieża, metropolity warszawskiego, nuncjusza apostolskiego w Polsce i biskupa ordynariusza diecezji łódzkiej
2. Hierarchia Kościoła katolickiego w Polsce
3. Instytucje diecezjalne
4. Dekanaty i parafie
5. Zakony męskie i żeńskie znajdujące się na terenie diecezji
6. Katalog zmarłych księży
7. Dane statystyczne i indeksy

2.1. Hierarchia Kościoła

Pierwszą informacją w tej części schematyzmu było podanie patronów diecezji. Byli nimi św. Józef Oblubieniec NMP i św. Stanisław Kostka wyznawca. Po tej wiadomości podawano dane personalne papieża. W Elenchusie z 1922 r. papieżem był Benedykt XV¹³, a od 1923 r. papież Pius XI¹⁴. Dane dotyczące życiorysu

⁸ Zob. np. *Elenchus cleri secularis ac regularis Dioecesis Lodzensis pro anno domini 1929*, Łódź 1928; *Elenchus cleri secularis ac regularis Dioecesis Lodzensis pro anno domini 1932*, Łódź 1931; (dalej: *Elenchus*, z podaniem roku).

⁹ np. *Spis duchowieństwa i parafii Diecezji Łódzkiej 1936*, Łódź 1935; *Spis duchowieństwa i parafii Diecezji Łódzkiej 1938*, Łódź 1937; (dalej: *Spis*, z podaniem roku).

¹⁰ np. *Elenchus*, 1924; strona tytułowa.

¹¹ np. *Elenchus*, 1928; *Elenchus*, 1932.; strona tytułowa.

¹² np. *Spis*, 1936; *Spis*, 1938, *Spis*, 1939; strona tytułowa.

¹³ *Elenchus*, 1922, s. 2.

¹⁴ *Elenchus*, 1923, s. 4.

papieża były dość schematyczne. Podane było którym jest kolejnym papieżem, jaka jest jego tytulatura, wcześniejsze imię i nazwisko, a także najważniejsze dane z jego życiorysu: data urodzenia, święceń kapłańskich, pełnione funkcje, konsekracja biskupia, funkcje pełnione jako biskup, kreacja kardynalska, wybór na Stolicę Piotrową i data koronacji papieskiej. Zaznaczyć należy, że po zmianie języka wydawania schematyzmu w 1936 r., informacje te zamieszczano w języku polskim¹⁵. Także kolejne informacje w tym dziale przekazywano do 1936 r. w języku łacińskim. Kolejne dane dotyczyły nuncjuszy apostolskich w Polsce¹⁶. Byli nimi kolejno: Lorenzo Lauri (1921-1928)¹⁷, Francesco Marmaggi (1928-1937)¹⁸ i Filip Cortesi (1937-1939)¹⁹. Dla każdego z nich podawano najważniejsze dane z życiorysu: urodzenia, święceń, konsekracji biskupiej, a także stopnie naukowe i nazwy stolic tytularnych. Od 1925 r. podawano datę nominacji na stanowisko nuncjusza²⁰. Od tego też toku zaczęto podawać nazwisko najbliższych współpracowników: Hermnegildus Pellegrinetti (auditor), Antonius Farolfi (sekretarz nuncjatury)²¹, Carolus Chiaro (auditor)²², Carolus Colli (sekretarz nuncjatury)²³, Alfred Pacini (radca nuncjatury)²⁴. Także w jego przypadku podawano najważniejsze daty z życia – rok urodzenia i święceń, a także stopnie naukowe. Podawano także adres siedziby nuncjatury, a od 1936 r. numer telefonu i konto bankowe²⁵.

Ponieważ diecezja łódzka wchodziła w skład archidiecezji warszawskiej, podawano dane personalne metropolity, arcybiskupa warszawskiego. Był nim przez cały opisywany czas kard. Aleksander Kakowski. Zamieszczano jego skrócony życiorys, który zawierał: datę urodzenia, datę święceń kapłańskich, prekanonizacji na arcybiskupstwo warszawskie, datę konsekracji biskupiej, datę objęcia rządów w archidiecezji, datę kreacji kardynalskiej. Z podawania tej informacji zrezygnowano w latach 1923-1935, a powrócono do niej począwszy od Spisu Duchowieństwa w 1936 r.²⁶ Następnie przedstawiona była postać biskupa ordynariusza łódzkiego. W tym czasie rządy w diecezji pełnił: bp Wincenty Tymieniecki – do śmierci w 1934 r. i bp Włodzimierz Jasiński – od 1935 r.²⁷ Podawane były następujące dane z ich życiorysów: data urodzenia, święcenia kapłańskie, prekanonizacja na stolicę biskupią, konsekracja biskupia i data objęcia rządów w diecezji. Życiorys ten kończył się czasami zawołaniem „Quem Deus pro bono gregis

¹⁵ *Spis*, 1936, s. 4.

¹⁶ W *Elenchusie* z 1922 r. zamieniono kolejność. Podano najpierw arcybiskupa warszawskiego (s. 3), a potem informacje dotyczące nuncjusza apostolskiego (s. 4).

¹⁷ *Elenchus*, 1923, s. 5.

¹⁸ *Elenchus*, 1929, s. 5.

¹⁹ *Spis*, 1938, s. 5.

²⁰ *Elenchus*, 1925, s. 4.

²¹ *Elenchus*, 1922, s. 4.

²² *Elenchus*, 1925, s. 4.

²³ *Elenchus*, 1929, s. 5.

²⁴ *Spis*, 1936, s. 5.

²⁵ Tamże.

²⁶ *Spis*, 1936, s. 6.

²⁷ Tamże, s. 7.

ad multos annos incolumen servet!''²⁸ (którego Bóg Wszechmogący niech nam ochrania na długie lata²⁹). Od roku 1928 podawany był życiorys biskupa pomocniczego diecezji łódzkiej, którym został w 1927 r. bp Kazimierz Tomczak. W jego przypadku podawano następujące dane: datę urodzenia, rok święceń kapłańskich, rok mianowania i konsekracji na biskupa, tytuł stolicy biskupiej stopień naukowy i pełnione funkcje w Kościele łódzkim³⁰.

2.2. Hierarchia Kościoła katolickiego w Polsce

Kolejną częścią schematyzmu były informacje na temat hierarchii Kościoła katolickiego w Polsce. W latach 1922-1923 podano strukturę organizacyjną z zaznaczeniem prowincji. Najpierw zamieszczono prowincję warszawską, potem gnieźnieńsko-poznańską, lwowską, mohylowską i diecezje wyłączone. Po nich znajdowała się hierarchia kościoła grekokatolickiego³¹. W 1925 r. umieszczono dane dotyczące diecezji bez podziału na prowincje kościoła³², a od roku 1926 publikowano diecezje z podziałem na prowincje po zmianach organizacji terytorialnej kościoła w Polsce, która dokonana została mocą bulli *Vixdum Poloniae unitas* wydaną przez papieża Piusa XI w dniu 28 października 1925 r.³³. Od tego czasu układ struktury organizacyjnej Kościoła polskiego był następujący: prowincja kościelna gnieźnieńsko-poznańska, warszawska, wileńska, lwowska, krakowska i obrządek grekokatolicki³⁴. Od 1936 r. zaczęto wydzielać w tym spisie biskupa polowego, obrządek ormiański i biznatyjski³⁵. Informacje zamieszczone w tej części dotyczyły podstawowych wiadomości o biskupach diecezjalnych i pomocniczych w poszczególnych diecezjach. Podawano stopień naukowym, rok urodzenia, święceń kapłańskich, konsekracji biskupiej, a w przypadku ordynariuszy rok prekanonizacji na stolicę biskupią. W ramach tego spisu podawano także obsadę omawianej diecezji łódzkiej powtarzając informacje, które zamieszczone zostały wcześniej³⁶. Na koniec tej części od 1935 r., czyli po śmierci pierwszego biskupa łódzkiego Wincentego Tymienieckiego, drukowano chronologiczny poczet biskupów diecezji łódzkiej. Przy czym zauważyć należy, że w zestawieniu tym podawano także żyjącego ordynariusza diecezji³⁷.

2.3. Instytucje diecezjalne

W tej części schematyzmu omówiono najważniejsze instytucje diecezjalne. Pierwszy elenchus z 1922 r. rozpoczyna się od Kurii Biskupiej i zaznaczał, że

²⁸ *Elenchus*, 1922, s. 5; brak zawołania w latach 1923-1928.

²⁹ *Spis*, 1936, s. 7.

³⁰ *Elenchus*, 1929, s. 7.

³¹ *Elenchus*, 1922, s. 7-10; *Elenchus*, 1923, s. 7-10.

³² *Elenchus*, 1925, s. 5-6.

³³ AAS 17(1925) s. 521-528.

³⁴ *Elenchus*, 1926, s. 5-7.

³⁵ *Spis*, 1936, s. 13-14.

³⁶ np. *Elenchus*, 1931, s. 10; *Spis*, 1938, s. 11.

³⁷ *Spis*, 1936, s. 15.

Kapituła nie została jeszcze erygowana³⁸. Kolejny z 1923 r. wysuwa na pierwsze miejsce kapitułę katedralną³⁹. Kapituła została powołana do życia dekretem bpa W. Tymienieckiego z 4 maja 1922 r. i stanowiła ciało doradcze w procesie rządzenia diecezją⁴⁰. Podawano najpierw skład personalny kapituły – prałatów (dziekan, archidiakon, scholastyk, kustosz) i kanoników gremialnych, których według statutu było ośmiu. Podawano ich dane personalne, funkcje, które pełnili w kościele, datę urodzenia, rok święceń, a od 1928 r. datę włączenia do grona kanoników kapituły⁴¹. Od 1931 r. zaczęto dodawać informację dotyczące kanoników honorowych Kapituły Katedralnej Łódzkiej. Podawano ich datę urodzenia oraz rok przyjęcia święceń kapłańskich⁴². Od roku następnego dodano kanoników honorowych z kapituł znajdujących się poza granicami diecezji, którzy byli duchownymi diecezji⁴³, a od 1936 r. wymieniano kanoników honorowych różnych kapituł, którzy pracowali na terenie diecezji łódzkiej. Byli to kanonicy następujących kapituł: warszawskiej, podlaskiej, sandomierskiej i kaliskiej. Następnie wymieniano duchownych uhonorowanych przez papieża tytułami prałatów domowych i tajnych szambelanów. Jako ostatni w tej kolejności występowali odznaczeni przywilejem noszenia rakiety i mantoletu⁴⁴.

Najważniejszą treścią tej części był opis Kurii Diecezjalnej, w jej skład wchodziła duchowni, którzy pomagali biskupowi w zarządzie diecezji. W zasadzie można ją podzielić na dwa główne wydziały: administracyjny i sądowy. Księża i osoby świeckie sprawowali tam następujące funkcje i urzędy: wikariusza generalnego, kanclerza, notariusza, archiwaliusza, radcy, proboszczów konsultorów, audytorów, wizytatorów zgromadzeń zakonnych, wizytatorów szkół, (can. 363 CIC). Wszyscy ci urzędnicy byli mianowani przez miejscowego ordynariusza (can. 152 CIC) i wypełniali swoje zadania zgodnie z can. 364 § 2 CIC.

W oparciu o informacje zawarte w schematyzmach można określić jak wyglądała struktura kurii. Od samego początku znajdowały się w niej urzędy, które wynikały z przepisów prawa kanonicznego. Pierwszy elenchus podaje następujący układ: wikariusz generalny (*vicarius generalis*), konsultorzy diecezjalni (*consultores dioecesiani*), wizytator zakonny (*visitator monasteriorum*), kanclerz kurii (*cancellarius curiae*), notariusze (*notarii*), skarbnik (*aerarius*), diecezjalna rada administracyjna (*concilium administrativum dioecesianum*), egzaminatorzy prosynodalni (*exsaminatores prosynodales*)⁴⁵. Po nim następował Sąd Biskupi (*Judicium Episcopale*): oficjał (*officialis*), wiceoficjał (*vice-officialis*), sędziowie prosynodalni (*judices prosynodales*), notariusze (*notarii*), obrońca święceń ka-

³⁸ *Elenchus*, 1922, s. 11; „Capitulum dioecesianum nondum erectum”.

³⁹ *Elenchus*, 1923, s. 11.

⁴⁰ Szerzej S. Grad, M. Różański, *Kapituła Katedralna Łódzka*, Łódź 2005.

⁴¹ *Elenchus*, 1928, s. 12.

⁴² *Elenchus*, 1931, s. 14-15.

⁴³ *Elenchus*, 1932, s. 15; „Grochowski Antonius, ex dioec. Częstochoviensi”. Później określono, że pełni on stanowisko radcy Kurii Biskupiej w Częstochowie. Informacje podawano do roku 1937 w takiej samej formie. (Spis, 1937, s. 18).

⁴⁴ np. *Elenchus*, 1929, s. 14-15; *Elenchus*, 1932, s. 13-15; *Spis*, 1936, s. 16-22.

⁴⁵ *Elenchus*, 1922, s. 11.

płańskich i węzła małżeńskiego, promotor sprawiedliwości (*defensor indis. vinculi matrimonium ac. promotor iustitiae*)⁴⁶. Po podaniu tych funkcji następował opis ciał kolegialnych działających w diecezji: egzaminatorzy neoprezbiterów i urzędów kościelnych (*examinatores neopresbiterorum et ad beneficia curata*), egzaminatorzy (*examinatores approbandorum ad Sac. Poenitentiae rite administrandum*), wizytatorzy szkolni (*visitatores scholarum*), cenzorzy ksiąg religijnych (*censores librorum de religione tractantium*), diecezjalna komisja artystyczna i architektoniczna (*Commissio artistica et architectonica dioeciesiana*), adwokaci (*consiliari civiles ciriae*), rada nadzorcza według wskazań encykliki Piusa X *Pascendi dominici gregis*⁴⁷ (*consilium vigilantiae*)⁴⁸.

W kolejnych spisach ukazane zostały przemiany w pierwotnej strukturze kurii. Po powstaniu kapituły katedralnej konsultorami byli członkowie kapituły, powstało stanowisko radcy (*consuales actuales*), zaczął pracować w kurii woźny kurialny i sądowy, a także przypisano zasady działania ciał kolegialnych wskazując na odpowiednie kanony z Kodeksu Prawa Kanonicznego⁴⁹. Od 1924 r. wskazywani byli w opisie sądu biskupiego adwokaci⁵⁰. Od roku 1932 następuje podział zakresu czynności w urzędach kurialnych. Utworzono referendarzy kurialnych ds. zakonnych i szkolnych⁵¹, a także podano sekretariaty różnych instytucji religijnych działających w diecezji⁵². W kolejnych latach zauważyć można rozwój urzędów referendarzy⁵³. Od roku 1933 w sądzie biskupim był urząd kancelisty⁵⁴. Spisy diecezjalne od 1936 r. podają zmienioną strukturę opisu urzędu kurialnego. Najpierw zamieszczano właściwą instytucję Kurii Biskupiej, składającą się z urzędów administracyjnych łącznie z sekretariatami instytucji działających w diecezji⁵⁵, a następnie oddzielony został w sposób graficzny sąd biskupi⁵⁶. Na koniec informacji dotyczących Kurii Biskupiej umieszczano aktualny spis dziekanów. Z uwagi na to, że informacja ta dotyczy struktury organizacyjnej diecezji, podział jej zostanie podany w następnym punkcie.

Dla pewnego zobrazowania warto przedstawić jak wyglądała struktura Kurii Biskupiej w roku 1939, czyli na koniec omawianego okresu. Oprócz wymienionych wyżej urzędów w ramach łódzkiej kurii działały:

⁴⁶ Tamże, s. 12.

⁴⁷ Pius X, „*Pascendi dominici gregis*”, tł. S. Okoniewski, Kraków 2013, s. 61; http://www.ultramontes.pl/pius_x_pascendi.pdf (dostęp: 25.05.2018).

⁴⁸ *Elenchus*, s. 12-13; Szerzej: M. Różański, *Kuria Diecezjalna w Łodzi w okresie II Rzeczypospolitej*, w: Kurie (Archi)Diecezjalne Kościoła Rzymskokatolickiego W II Rzeczypospolitej, red. M. Dębowska s. 179-190.

⁴⁹ *Elenchus*, 1923, s. 12-14.

⁵⁰ *Elenchus*, 1924, s. 10.

⁵¹ *Elenchus*, 1932, s. 15.

⁵² Tamże, s. 23.

⁵³ *Elenchus*, 1934, s. 16; podaje następujących referendarzy: wizytator zakonów religijnych, rzeczy typograficznych (res typographice), akcji katolickiej, szkolny.

⁵⁴ *Elenchus*, 1934, s.19.

⁵⁵ *Spis*, 1936, s. 23-27.

⁵⁶ Tamże, s. 29-30.

Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej,
 Komisja Konserwatorska, (zgodnie z art. 14 Konkordatu),
 Diecezjalna Rada Administracyjna mienia kościelnego,
 Diecezjalna Rada a Vigilantia,
 Proboszczowie Konsultorzy,
 Egzaminatorzy Prosynodalni.
 Cenzorowie ksiąg treści religijnej.
 Komisja Budowlana,
 tygodnik „Słowo Katolickie”
 Dzieła misyjne,
 Muzeum Diecezjalne,
 Krucjata Eucharystyczna, Żywy Różaniec i sekretariaty diecezjalne: Stowarzyszenia Mężów katolickich, Kobiet katolickich, Młodzieży Męskiej, Młodzieży Żeńskiej, dla spraw robotniczych⁵⁷.

Kolejną instytucją mającą charakter centralny to Seminarium Duchowne. Instytucja ta powołana została do życia przez bpa W. Tymienieckiego w sierpniu 1921 r.⁵⁸ Informacje na jej temat zaczynały się od podania księży prowizorów – w sprawach nauczania i wychowania (*pro disciplina*) i w sprawach gospodarczych (*pro administratione oeconomica*)⁵⁹. Każda z tych komisji składa się z dwóch kapłanów wybranych przez biskupa. Według prawa ordynariusz w sprawach większej wagi powinien zasięgać ich rady (can. 1359 CIC). Następnie przedstawiany był zarząd seminarium, który składał się z rektora, wicerektora, prefekta i ojca duchownego. Po nich wyliczano profesorów podawano przy nich tylko ich imiona i nazwiska, z czasem dodając stopień naukowy i dane dotyczące daty urodzenia i święceń, jeśli tego nie zaznaczono w innym miejscu. Niestety nie zamieszczano informacji jakich przedmiotów nauczali. Na końcu spisu umieszczano dane prokuratora domu, odpowiedzialnego za sprawy ekonomiczne, profesora śpiewu i lekarza.

Informacje dotyczące seminarium zawierały także dane personalne alumnów, począwszy od najstarszych roczników. Podawano przy nich początkowo nazwisko, imię, jakie święcenia przyjęli, miejsce i datę urodzenia⁶⁰, a do roku 1936 także imię ojca i miejsce urodzenia⁶¹. Po tej liście od 1924 r. podawano listę księży, którzy studiowali na uniwersytetach⁶². Od 1927 r. lista ta znalazła miejsce przed spisem alumnów seminarium duchownego⁶³, by powrócić na wcześniejsze miejsce od roku 1936 r.⁶⁴.

⁵⁷ *Spis*, 1939, s. 21-26.

⁵⁸ S. Grad, *Wyższe Seminarium Duchowne 1921-1940*, ŁST, 1 (1992) s. 9-10; P. Zwoliński, *Wyższe Seminarium Duchowne w Łodzi 1921-2001*, Łódź 2001, s. 16.

⁵⁹ *Elenchus*, 1922, s. 13.

⁶⁰ np. *Elenchus*, 1929, s. 18-26; *Spis*, 1938, s. 29-34.

⁶¹ *Spis*, 1936, s. 33-37.

⁶² *Elenchus*, 1924, s. 15.

⁶³ *Elenchus*, 1927, s. 15.

⁶⁴ *Spis*, 1936, s. 38.

W spisie duchowieństwa na 1936 dodano nową grupę, która nosiła tytuł *Księża prefekci w szkołach średnich i powszechnych*. Był to alfabetyczny spis księży prefektów, którzy uczyli w szkołach powszechnych i średnich na terenie diecezji dokonany według kryterium geograficznego. Podawano przy nich oprócz danych personalnych informację, czy są, czy nie są etatowymi nauczycielami religii, miejsce i datę urodzenia, datę święceń i rozpoczęcia pracy jako nauczyciela religii⁶⁵. Ponadto po raz pierwszy pojawiła się informacja o działaniu Domu Księży przy ul. Rzgowskiej 86⁶⁶.

2.4. Dekanaty i parafie

Trzecia najobszerniejsza część *Elenchusów* zawierała szczegółowe informacje dotyczące parafii znajdujących się na terenie diecezji łódzkiej. Parafie te umieszczone były w ramach poszczególnych dekanatów. Sama informacja dotycząca podziału dekanalnego i imienna lista dziekanów, jak wyżej wspomniano znajdowała się na końcu opisu kurii diecezjalnej. W latach 1922-1925 w diecezji były następujące dekanaty: łódzki miejski, łódzki zamiejski, brzeziński, kłodawski, łączycki i tomaszowski⁶⁷. Po zmianach terytorialnych diecezji w 1925 r. diecezja posiadała dekanaty: łódzki, bełchatowski, brzeziński, łaski, łączycki, ozorkowski, pabianicki, piotrkowski, poddębicki, tomaszowski, tuszyński, widawski, zgierski⁶⁸. W kolejnych spisach zauważyć można przemiany struktury dekanalnej diecezji. Zamieszczano nowo powstałe dekanaty strykowski (1928)⁶⁹, konstantynowski (1930)⁷⁰. Taka struktura dekanalna pozostała do czasu wybuchu II wojny światowej.

Opis dotyczący parafii w dekanacie oparty był na schemacie zamieszczonym w pierwszym *Elenchusie*, czyli jak wcześniej wskazano, na wzorach wypracowanych w archidiecezji warszawskiej. Najpierw podawano ogólną liczbę katolików mieszkających na terenie poszczególnych parafii, a następnie miejscowość, wezwanie kościoła parafialnego, oraz informację, czy jest to świątynia murowana, czy drewniana, liczbę katolików w parafii, kaplice znajdujące się na terenie parafii i pocztę do której przynależała miejscowość parafialna⁷¹. Od tego schematu został wprowadzony wyjątek w dekanacie łódzkim miejskim, gdzie kościoły nieparafialne i kaplice podano osobno. Po tych informacjach dotyczących parafii zamieszczono dane pasterzujących tam duchownych. Najpierw zamieszczono imię i nazwisko, pełną datę urodzenia i rok święceń proboszcza, a następnie wikariusza lub księdza prefekta, który nauczał religii w szkołach, jeśli był w tej parafii⁷². Z bie-

⁶⁵ *Spis*, 1936, s. 39-47; *Spis*, 1937, s. 38-48; *Spis*, 1938, s. 37-48; *Spis*, 1939, s. 36-46.

⁶⁶ *Spis*, 1936, s. 47.

⁶⁷ *Elenchus*, 1922, s. 16; *Elenchus*, 1923, s. 14; *Elenchus*, 1924, s. 12; *Elenchus*, 1925, s. 12.

⁶⁸ *Elenchus*, 1926, s. 13.

⁶⁹ *Elenchus*, 1928, s. 15

⁷⁰ *Elenchus*, 1930, s.

⁷¹ *Elenchus*, 1922, s. 20.

⁷² Tamże, s. 20, w par. w Konstantynowie opis dotyczący księdza proboszcza wyglądał następująco w tłumaczeniu na język polski: prob[oszcz] Giebartowski Wincenty, mgr teologii św., 14 sty[cznia] 1870, 1894.

giem czasu rozwój danych dotyczących parafii był znaczący. W latach 1923-1925 podawano klasy parafii⁷³, a od 1923 r. zaczęto umieszczać informacje dotyczące budowy kościoła i podawano nazwisko fundatora i liczbę szkół na terenie parafii np. w parafii Bratoszewice w dekanacie brzezińskim wskazano, że murowany kościół wybudowany został w XVI w. a odnowiony w 1901 r., na terenie parafii znajduje się siedem szkół. W *Elenchusie* z tegoż roku podano także miejscowości, które wchodziły w skład tej parafii. Do parafii Bratoszewice przynależały wsie: Bratoszewice, Wola Błędowska, Domaradzyn, Karasica, Wyskoki, Rokitnica, Kalinów, Bronisławów, Orzełki⁷⁴. Do podawania nazw wsi znajdujących się na terenie parafii powrócono w spisie z 1929 r.⁷⁵, by od 1936 r. podawać te informacje w formie zbiorczej na końcu publikacji dodając część o osobnej numeracji mającą nazwę *Miejscowości wchodzące w skład diecezji łódzkiej*⁷⁶. Od tego też roku zwiększono liczbę informacji dotyczących parafii. Do wcześniejszych informacji dodano datę konsekracji, odpusty, obszar cmentarza grzebalnego, informację o domu parafialnym ilość ziemi plebańskiej, kaplice, oprócz liczby katolików podawano liczbę rodzin niekatolickich (protestantów, żydów, prawosławni, Badaczy Pisma Św. itd.), jeśli był w parafii – nr telefonu, datę ostatniej wizytacji kanonicznej i organizacje oraz stowarzyszenia katolickie działające w parafii⁷⁷.

Aby zauważyć jak zmieniały się opisy parafii warto przytoczyć informacje dotyczące tej samej parafii na przestrzeni lat 1922-1939. Parafią tą będzie parafia w Konstantynowie Łódzkim.

Opis jej w roku 1922 był następujący:

Konstantynów – parafia Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Konstantynowie posiadała opis w języku łacińskim, który w tłumaczeniu na język polski brzmi następująco:

Konstantynów. wezwanie Narodz[enia] NMP, mur[owany], kat[olików] 6100. pocz[ta] Konstantynów. Srebrna, kapl[lica] mur[owana] Nawiedzenia NMP. Rszew, kapl[lica] mur[owana] św. Jana Nepomucena⁷⁸

⁷³ Np. *Elenchus*, 1923, s. 23-25; *Elenchus*, 1925, s. 23-24; parafie w dekanacie brzezińskim w 1923 r. były w następujących klasach: klasa 1 – par. Brzeziny, Jeżów; klasa 2 – par. Dmosin, Głowno, Stryków; klasa 3 – par. Bratoszewice, Dobra, Gąlków, Kołacinek, Koźle, Niesułków, Rogów, Skoszewy, Szczawin;

⁷⁴ *Elenchus*, 1923, s. 24.

⁷⁵ *Elenchus*, 1929, s. 45; np. W skład parafii Błonie w dekanacie łączyckim wchodziły wsie: Błonie, Łęka, Mikołajów, Zawada Dolna, Zawada Górna.

⁷⁶ *Spis*, 1936, s. 1-23.

⁷⁷ Tamże, s. 63; informacje dotyczące parafii Buczek w dekanacie łaskim: Buczek – kościół par[afialny] mur[owany], zbud[owany] ok. 1450 r. p[od] wezw[aniem] św. Jana Chrzyciela, data kons[ekracji] niezn.[ana], odpusty w par[afii] św. Jan Chrzyciel-24 czerwca, św. Józef – 19 marca i św. Anna – 26 lipca; cmentarz grzeb[alny] pow[wierzchni] 1 hekt[ar]. Sala parafialna drewn.[iana]; ziemi plebańskiej 3 hekt[ar]; Katol[ików] 6650, rodzin protest.[antów] 20, zyd.[ów] 1; poczta w miejscu, telefon 11; ost[atnia] wiz[yta] kan[oniczna] w 1935 r.; organ[izacje] relig[ijne]: Bractwo św. Anny, czł.[onków] 400, Bractwo Żywego Różańca Matek czł.[onków] 330, Ministrantów czł.[onków] 10, asysta kościelna czł.[onków] 60, orkiestra parafialna czł.[onków] 18. Stowarz.[szenia] Katol.[ickie]: mężów czł.[onków] 25, młodz.[ięży] m.[ęskiej] 15, ż.[eńskiej] 20.

⁷⁸ *Elenchus*, 1922, s. 20.

Natomiast w roku 1939 r.:

Konstantynów – kościół par[afialny] mur[owany], zbud[owany] w 1858 r. p[od] wezw[aniem] Narodzenia NMP, kon[sekrowany] w 1887 r., odpust w parafii: Narodzenie NMP; cmentarz grzeb[alny] pow[ierzchni] 4,0989 hekt[ara]. Sala w domu parafialnym, ziemi plebańskiej 5,3591 hekt[ara]; Prob[oszcz] Ks. Zygmunt Łabentowicz ur[odzony] w Warszawie 23 lutego 1985, 917, 33; wik[ariusz] ks. Stanisław Pniewski, ur[odzony] w Kaliszu 27 stycznia 1911, 35, 37; Kaplica mur[owana] w Srebrnej, zbud[owana] w 1887 r., p[od] wezwaniem Narodzenia NMP, poświęcona w 1887 r. Kaplica mur[owana] w Rszewku, zbud[owana] w połowie XIX wieku, odnowiona i poświęcona w 1934 r.; Katol[ików] 5500, protest[antów] 2930, schizm[atyków] 8, żyd[ów] 1450, innych 62; poczta w miejscu, telefon 11; ost[atnia] wiz[yta] kan[oniczna] w 1938 r.; organ[izacje] relig[ijne] Arcybractwo Matek Chrześc[ijańskich] czł[onków] 111, Bractwo Różańca św. 47, Bractwo św. Anny 56, Krucjata Euch[arystyczna] 40, ministranci 15, Stowarzyszenie Katolickie: mężów czł[onków] 53, kobiet 67, młodz[ieży] m[ęskiej] 30, żeńskiej 39⁷⁹.

Na koniec tej części podawano spis duchownych nie inkardynowanych do diecezji, a pracujących na terenie diecezji łódzkiej, lub duchownych diecezjalnych, który przebywali poza terenem diecezji.

W przypadku duchownych spoza diecezji podawano dane personalne, datę urodzenia, rok święceń i miejsce przebywania na terenie diecezji. Natomiast w przypadku duchownych przebywających poza diecezją podawano oprócz danych personalnych datę urodzenia i miejsce ich przebywania, czasami była to sama miejscowość lub dokładny adres⁸⁰.

2.5. Zakony męskie i żeńskie

Kolejna grupa informacji dotyczyła zakonów i klasztorów znajdujących się na terenie diecezji łódzkiej. Podawano nazwę zakonu, miejsce, gdzie znajdował się klasztor i jego skład osobowy. Przy opisie zakonników zamieszczano osobno ojców podając ich dane personalne, rok urodzenia i rok święceń, osobno braci z tymi samymi informacjami, z tą różnicą, że przy nich podawano rok profesji. Podobny opis znajdował się przy siostrach zakonnych. Jako pierwsze zamieszczone były pracujące na terenie diecezji zgromadzenia męskie, a następnie żeńskie. W *Elenchusie* z 1922 r. znajdowały się trzy zakony męskie: Franciszkanie Konwentualni (Łagiewniki), Franciszkanie Reformaci (Brzeziny) i Jezuici (Łódź, przy par. Wniebowzięcia NMP). Z zakonów żeńskich placówki swoje w diecezji miały dwa Zgromadzenia: Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo i Sióstr Służebniczek NMP⁸¹. Znacząca zmiana liczby zgromadzeń nastąpiła po 1925 r. kiedy zmieniły się granice diecezji. Spis z 1926 r. podaje następujące nowe zgromadzenia męskie: Bernardyni (Piotrków Tryb.) Zgromadzenie Misjonarzy św. Wincentego a Paulo (Pabianice, par. M.B. Różańcowej), Zgromadzenie

⁷⁹ *Spis*, 1939, s. 58.

⁸⁰ Tamże, s. 132-135.

⁸¹ *Elenchus*, 1922, s. 28-30.

św. Franciszka Salezego (salezianie) (Łódź, ul. Wodna) i Bonifratrzy (Chojny)⁸², a także nowe zgromadzenia żeńskie: Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia (szarytek) (Łęczycza, Piotrków Tryb.), Zgromadzenie Sióstr Służebnic Najświętszego Serca Jezusowego (Łódź), Zgromadzenie Sióstr Pasterek od Opatrzności Bożej (Radoszycz, Łódź), Zgromadzenie Córek Bożej Miłości (Pabianice), Urszulanek Serca Jezusa Konającego (Ozorków, Łódź)⁸³.

W 1939 r. liczna zakonów pracujących na terenie diecezji była znacznie większa. Z zakonów męskich klasztory posiadali: Franciszkanie Konwentualni (w Łagiewnikach), Franciszkanie Reformaci (w Brzezinach), Bernardyni (w Piotrkowie Trybunalskim i Łodzi), Jezuici (w Łodzi i Łęczycy), Zakon Szpitalny św. Jana Bożego (w Łodzi), Salezianie (dwa domy w Łodzi, w Lutomerzku), Misjonarze św. Wincentego a Paulo (w Pabianicach), Albertyni (w Łodzi). Zakonów żeńskich było w tym czasie dwanaście: Karmelitanki Bose w Łodzi, Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia (szarytek) w Łęczycy i Piotrkowie Tryb., Zgromadzenie Sióstr Służebniczek NMP w Aleksandrowie, Niesułkowie, Piotrkowie Tryb., Strykowie, Szczawinie, Zgierzu, Chojnach koło Łodzi i w Łodzi (9 domów), Zgromadzenie Sióstr Służebnic Najświętszego Serca Jezusowego w Łasku, Zgromadzenie Sióstr Pasterek od Opatrzności Bożej w Romanowie oraz Łodzi, Zgromadzenie Córek Bożej Miłości w Pabianicach, Zgromadzenie Sióstr Urszulanek Serca Jezusa Konającego w Ozorkowie, Łęczycy i Łodzi (4 domy), Zgromadzenie Sióstr Służebniczek Bogurodzicy Dziewicy Niepokalanie Poczętej w Brzezinach (2 domy), Zgromadzenie Sióstr św. Feliksa a Contalicio (Felicjanki) w Rzgowie, Łodzi, Widawie i Piątku; Zgromadzenie Córek Maryi Wspomożenia Wiernych (salezjanki) w Łodzi; Zgromadzenie Sióstr Albertynek w Sulejowie, Wolborzu, Łęczycy i Łodzi; Zgromadzenie Sióstr św. Rodziny w Łodzi; Zgromadzenie Sióstr Służebniczek NMP z archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej (pleszewskie) w Piotrkowie⁸⁴.

2.6. Katalog zmarłych księży

Katalog duchownych diecezjalnych, którzy zmarli, umieszczany był w różnych miejscach. Początkowo znajdował się bezpośrednio po części dotyczącej zgromadzeń zakonnych⁸⁵, a od 1926 r. przed tą częścią, po liście duchownych diecezjalnych mieszkających poza terenem diecezji⁸⁶. Zawarte w tej części informacje dotyczyły duchownych, którzy zmarli w ostatnim roku lub w okresie po ukazaniu się ostatniego *Elenchusa*. Informacje dotyczące tych duchownych były następujące: dane personalne, ostatnie beneficjum, lata życia i liczbę lat święceń. Od roku 1930 zaczęto podawać więcej szczegółów biograficznych. Oprócz wyżej podanych dodano datę urodzenia, datę lub rok święceń, datę śmierci⁸⁷.

⁸² *Elenchus*, 1926, s. 50-52.

⁸³ *Elenchus*, 1926, s. 53-56.

⁸⁴ *Spis*, 1939, s. 138-154.

⁸⁵ *Elenchus*, 1922, s. *Elenchus*, 1923, s. *Elenchus*, 1924, s. *Elenchus*, 1925, s. 39.

⁸⁶ *Elenchus*, 1926, s. 49.

⁸⁷ *Elenchus*, 1930, s. 89; *Elenchus*, 1931, s. 97.

2.7. Dane statystyczne i indeksy

Ostania część schematyzmu miała charakter systematyzujący i katalogowy. Najpierw umieszczane było do 1935 r. zestawienie dotyczące całej diecezji, składające się z następujących informacji: ilość dekanatów w diecezji, kościołów parafialnych, kościołów filialnych, ogółem księży w diecezji, księży zmarłych, alumnów seminarium, księży studentów, wiernych w Łodzi, wiernych poza Łodzią, ogółem wiernych w diecezji⁸⁸.

Od 1936 r. zestawienie to liczyło następujące zmienne: ilość dekanatów w diecezji, kościołów parafialnych, kościołów filialnych, prałatów, liczba kanoników gremialnych katedralnych, liczba prałatów domowych Jego Świątobliwości, liczba szambelanów tajnych Jego Świątobliwości, liczba kanoników honorowych katedralnych, odznaczonych rakiem i mantoletem, profesorów seminarium duchownego, proboszczów, rektorów kościołów filialnych, wikariuszy, prefektów, księżmi ze stopniami naukowymi, księży na studiach wyższych, ogółem księży w diecezji, alumnów seminarium, kapłanów zakonnych, wiernych w Łodzi, wiernych poza Łodzią, ogółem wiernych w diecezji⁸⁹.

W części indeksowej zamieszczano spis kapłanów według lat święceń, spis parafii z zaznaczeniem poczty, wielkości i strony w *Elenchusie*, spis kapłanów diecezjalnych i zakonnych i zestawienia o charakterze ogólnym z podaniem kont bankowych i telefonów do instytucji diecezjalnych⁹⁰.

Podsumowanie

Prezentowane schematyzmy diecezji łódzkiej są najważniejszym źródłem drukowanym o charakterze publicznym, w którym uchwycić można przemiany instytucjonalne w diecezji. Wydawane były corocznie przez władze diecezjalne, początkowo jako dodatek do kalendarza liturgicznego, a następnie jako samoistna publikacja. Przyjęły schemat, który został wypracowany na początku XX wieku w archidiecezji warszawskiej. Przez cały omawiany okres czasu w zasadzie nie zmieniły swojej struktury, jedynie z uwagi na coraz większe zapotrzebowanie podawały więcej szczegółowych informacji. Przekazywane w nich wiadomości ułatwiają pracę badaczom, którzy łatwiej mogą zauważyć zmiany jakie zachodziły w poszczególnych obszarach działania diecezji. Analizując ich zawartość treściową należy zauważyć, że dzięki nim można uchwycić przemiany strukturalne najważniejszych instytucji diecezjalnych (Kuria Biskupia, Seminarium Duchowne itd.), zmiany strukturalne w organizacji diecezji (tworzenie nowych dekanatów, parafii) oraz zmiany personalne (zmiany na stanowiskach proboszczów, wikariuszy, kapłanów itd.). Zwiększa się także ilość podawanych informacji, tak dotyczących struktury terytorialnej jak i danych biograficznych pracujących w niej duchownych. Dzięki temu mamy możliwość lepszego rozumienia procesów jakie zachodziły w diecezji łódzkiej w okresie dwudziestolecia międzywojennego.

⁸⁸ *Elenchus*, 1935, s. 127.

⁸⁹ *Spis*, 1936, s. 175; *Spis*, 1937, s. 170; *Spis*, 1939, s. 173.

⁹⁰ *Elenchus*, 1929, s. 101-111; *Spis*, 1939, s. 155-174.

BIBLIOGRAFIA**Źródła**

Acta Apostolicae Sedis, 1921, vol. 13, s. 210.

Acta Apostolicae Sedis, 1921, vol. 23, s. 249-251.

Elenchus cleri secularis ac regularis Dioecesis Lodzensis pro Anno Domini 1922, Lodziae 1921.

Elenchus cleri secularis ac regularis Dioecesis Lodzensis pro Anno Domini 1923, Lodziae 1922.

Elenchus cleri secularis ac regularis Dioecesis Lodzensis pro Anno Domini 1924, Lodziae 1923.

Elenchus cleri secularis ac regularis Dioecesis Lodzensis pro Anno Domini 1925, Lodziae 1924.

Elenchus cleri secularis ac regularis Dioecesis Lodzensis pro Anno Domini 1926, Lodziae 1925.

Elenchus cleri secularis ac regularis Dioecesis Lodzensis pro Anno Domini 1927, Lodziae 1926.

Elenchus cleri secularis ac regularis Dioecesis Lodzensis pro Anno Domini 1928, Lodziae 1927.

Elenchus cleri secularis ac regularis Dioecesis Lodzensis pro Anno Domini 1929, Lodziae 1928.

Elenchus cleri secularis ac regularis Dioecesis Lodzensis pro Anno Domini 1930, Lodziae 1929.

Elenchus cleri secularis ac regularis Dioecesis Lodzensis pro Anno Domini 1931, Lodziae 1930.

Elenchus cleri secularis ac regularis Dioecesis Lodzensis pro Anno Domini 1932, Lodziae 1931.

Elenchus cleri secularis ac regularis Dioecesis Lodzensis pro Anno Domini 1934, Lodziae 1933.

Elenchus cleri secularis ac regularis Dioecesis Lodzensis pro Anno Domini 1935, Lodziae 1934.

Pius X, „*Pascendi dominici gregis*”, tł. S. Okoniewski, Kraków 2013, s. 61; http://www.ultramontes.pl/pius_x_pascendi.pdf (dostęp: 25.05.2018).

Spis duchowieństwa i parafii Diecezji Łódzkiej 1936, Łódź 1935.

Spis duchowieństwa i parafii Diecezji Łódzkiej 1937, Łódź 1936.

Spis duchowieństwa i parafii Diecezji Łódzkiej 1938, Łódź 1937.

Spis duchowieństwa i parafii Diecezji Łódzkiej 1939, Łódź 1938.

„*Wiadomości Archidiecezji Warszawskiej*”, 5-6 (1921) s. 86-88.

„*Wiadomości Diecezji Łódzkiej*”, 1 (1921) nr 2, s. 12-13.

Opracowania

Czosnykowski Z., *Biskup Wincenty Tymieniecki 1871-1934*, w: *Z dziejów Kościoła łódzkiego*, Łódź 1989, s. 37-38.

Długosz T., *Schematyzy diecezjalne jako źródło historyczne*, „*Sprawozdania z Czynności Wydawniczych TN KUL*”, 12 (1961) s. 86-89.

Gabryel K., *Powstanie Diecezji Łódzkiej*, „*Łódzkie Studia Teologiczne*”, 4 (1995) s. 85-92.

Gigilewicz E., *Schematyzm*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 17, Lublin 2012, kol. 1217.

- Grad S., *Wyższe Seminarium Duchowne 1921-1940*, „Łódzkie Studia Teologiczne”, 1 (1992) s. 9-10.
- Grad S., Róžański M., *Kapituła Katedralna Łódzka*, Łódź 2005.
- Kopiec J., *Schematyzmy diecezji opolskiej z lat 1947-1974*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne”, 61 (1992) s. 167-216.
- Kowalski W., *Schematyzm diecezji krakowskiej z tzw. kopiarza wiślickiego*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne”, 81 (2004), s. 101-138.
- Krahel T., *Schematyzmy diecezji wileńskiej jako źródło historyczne*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne”, 38 (1979), s. 109-149;
- Krahel T., *Schematyzmy diecezji wileńskiej jako źródło historyczne. II*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne”, 39 (1979) s. 191-235.
- Kramarz H., *Schematyzmy galicyjskie jako źródło historyczne*, „Studia Historyczne”, 25 (1982) z. 1, s. 27-48.
- Kramarz H., *Jeszcze raz w sprawie Schematyzmów galicyjskich*, „Studia Historyczne”, 28 (1985) z. 4, s. 633-635.
- Kramarz H., *Schematyzmy galicyjskie (1776-1914) jako c.k. rocznik sprawozdawczy dotyczący obsady kadrowej władz, urzędów, towarzystw i instytucji*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej”, 10 (2007) z. 1 (19), s. 5-29.
- Kumor B., *Schematyzmy diecezji tarnowskiej z XIX w. jako źródło demograficzne*, „Przeszłość Demograficzna Polski”, 1 (1967) s. 67-87.
- Róžański M., *Kuria Diecezjalna w Łodzi w okresie II Rzeczypospolitej*, w: *Kurie (Archi) Diecezjalne Kościoła Rzymskokatolickiego w II Rzeczypospolitej*, red. M. Dębowska, Lublin 2016, s. 179-190.
- Zamoyski G., *Schematyzmy diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego jako źródło statystyczno-kartograficzne*, „Rocznik Przemyski”, 41 (2005) z. 4, s. 127-142.
- Zwoliński P., *Wyższe Seminarium Duchowne w Łodzi 1921-2001*, Łódź 2001.

SCHEMATYZMY DIECEZJI ŁÓDZKIEJ W OKRESIE II RZECZOSPOLITEJ (1922-1939) JAKO ŹRÓDŁO DO POZNANIA JEJ STRUKTURY ORGANIZACYJNEJ

Streszczenie

Celem artykułu jest ukazanie procesu wydawania wydawnictwa o charakterze cyklicznym, które ukazuje strukturę diecezji: instytucjonalną, organizacyjną i personalną. Pierwszy Elenchus powstał w kilka miesięcy po utworzeniu diecezji łódzkiej (w listopadzie 1921 r.) i powtórzył treści według schematu stosowanego w archidiecezji warszawskiej. Wydany był jako dodatek do kalendarza liturgicznego. W późniejszych latach stał się samoistnym periodykiem, który od 1936 r. nosił nazwę *Spis duchowieństwa i parafii Diecezji Łódzkiej*. Pod względem zawartości treściowej zawierał on najbardziej istotne informacje dotyczące Kościoła w Polsce i na świecie, wiadomości dotyczące centralnych urzędów diecezjalnych, instytucji kościelnych, duszpasterstw specjalistycznych parafii, kapłanów, zakonów, zgromadzeń posługujących w diecezji.

Słowa kluczowe: diecezja łódzka; schematyzm; elenchus

**SCHEMATISMS IN THE DIOCESE OF ŁÓDŹ IN THE SECOND REPUBLIC
OF POLAND (1922-1939) AS A SOURCE FOR STUDYING
THE DIOCESAN ORGANIZATIONAL STRUCTURE**

Summary

The aim of the article is to present the process of publishing the periodical publication which shows the institutional, organizational and personnel structure of the diocese. The first elenchus was produced a few months after establishing the diocese of Łódź (November 1921) and followed the pattern used by the archdiocese of Warsaw. It was published as a liturgical calendar supplement. In subsequent years it became an independent periodical which in 1936 was given the title *The Register of the Priests and Parishes of the Diocese of Łódź*. As far as the content is concerned, it includes the most essential information about the Church in Poland and in the world, central diocesan offices, church institutions, the chaplaincies of the specialized parishes, priests, religious orders and congregations existing in the diocese.

Keywords: the diocese of Łódź; a schematism; elenchus

Translated by Aneta Kiper